

HET GENTS KERKEPAD (Vervolg)

SINT-STEFANUSKERK - Sint-Margrietstraat

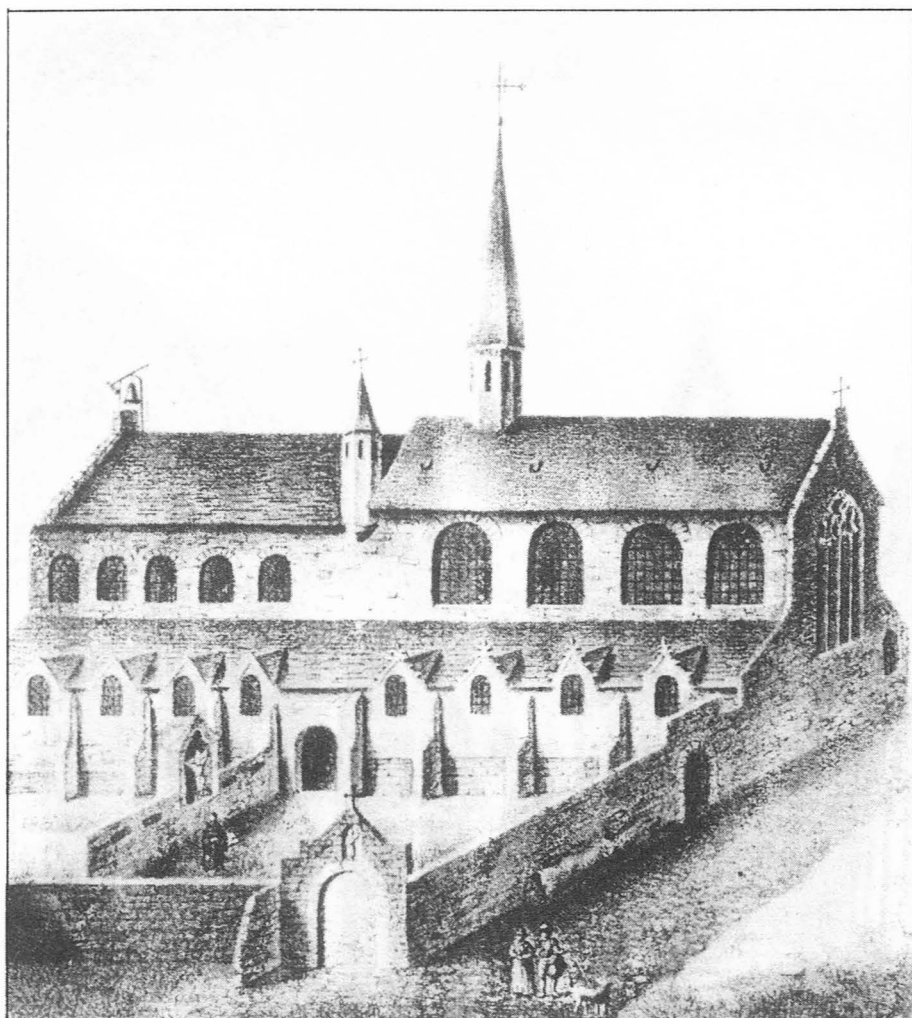
De Sint-Stefanuskerk is de enige kerk in Gent die tegelijk kloosterkerk en parochiekerk is. Dat is niet altijd zo geweest. Na ongeveer vijfhonderd jaar enkel kloosterkerk van de Augustijnen te zijn geweest, is zij in het begin van de negentiende eeuw tevens parochiekerk geworden.

De Augustijnen vestigden zich te Gent in 1295. De Gentse patriciër Gerem Borluut stelde hen hiervoor een huis ter beschikking. De plaats waar zich het huis bevond wordt nader bepaald in een document van 25 november 1337: "dwelc men heet ter Capellen, daer de Augustinen plaghen te wonen, staende up den ommekeer vanden Steenstrate ter Ouderbuchwaert". Het huis noemde men dus "ter Capellen" en stond op de hoek van de Steenstraat, nu Lange Steenstraat, met de straat die naar de Oudburg leidt, de huidige Geldmunt. Het ontleende vermoedelijk zijn naam aan de nabijgelegen Sint-Stefanuskapel. Die kapel werd de eerste bidplaats van de jonge kloostergemeenschap. Later brak men de oude kapel af en in de plaats daarvan werd een ruime kerk gebouwd, Sint-Stefanus, de eerste martelaar, bleef patroon van de kerk en van het klooster.

Over de juiste stichtingsdatum van het Augustijnenklooster te Gent lopen de meningen nogal uiteen. De Augustijnen zelf houden het bij het jaartal 1295. Dit berust op een eeuwenoude traditie die steunt op documenten die in de loop der eeuwen verloren gingen. De erkenningsbrief van de stichting door Joannes III de Vasoigne (1292-1300), bisschop van Doornik, is gedateerd van 12 november 1296. Hierin geeft hij toelating aan de "prior en de eremieten van de orde van Sint-Augustinus, een klooster te stichten te Gent in het personaat van Sint-Baafs en in de parochie van Sint-Michiels en van Ekkerghem". Datzelfde document bekrachtigt de reeds vroeger aangegane overeenkomst aangaande de patronaats- en parochierechten tussen de Augustijnen en Walter van Erdenborch, abt van Sint-Baafs, en Joannes de Lessine, Joannes Vos en Joannes de Pala, pastoors van Sint-Michiels en Ekkerghem.

De stichtingsbrief somt ook de bepalingen en verplichtingen op die in die tijd algemeen kerkrechtelijk gemeengoed waren.

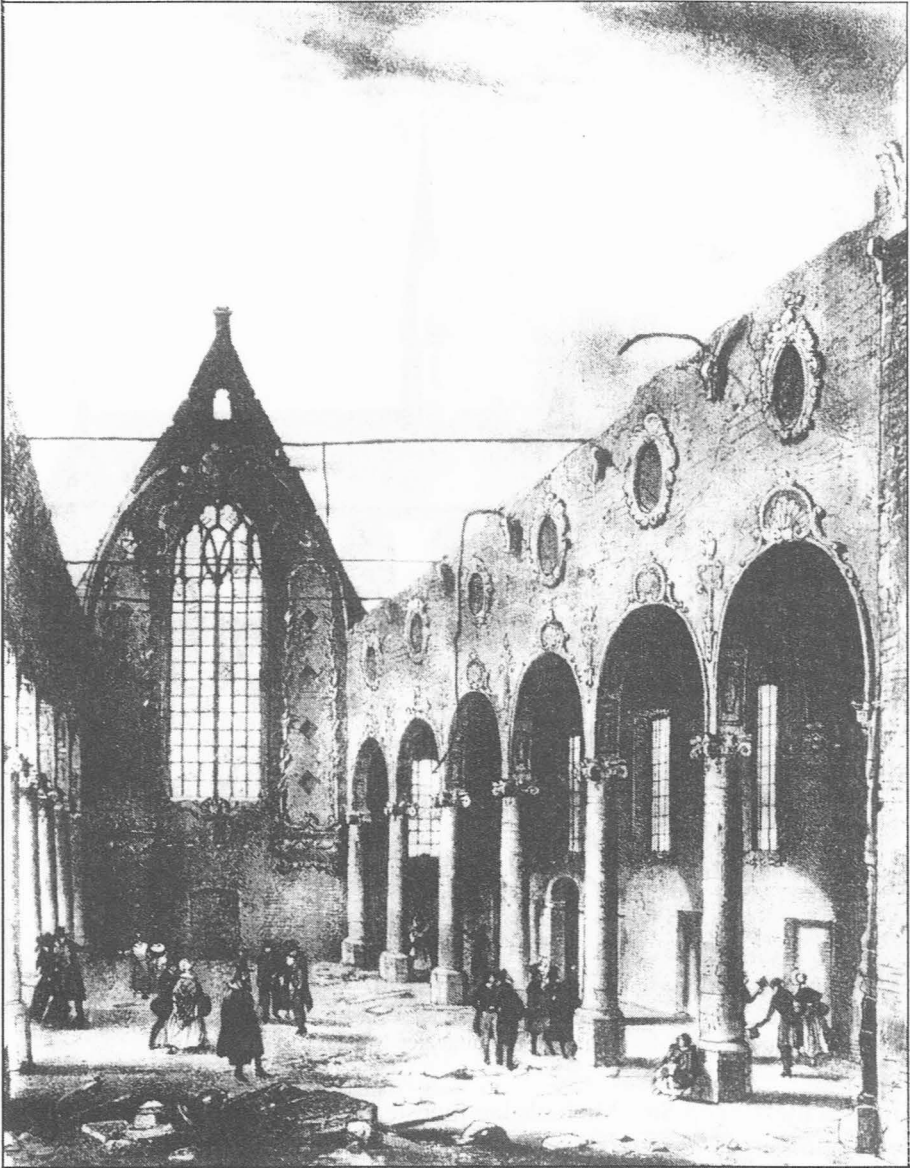
Zo mochten de Augustijnen maar een klein klokje hebben. Zij mochten zonder toelating van de bisschop geen biecht horen of spreken; zij waren eerbied verschuldigd aan de abt van Sint-Baafs en aan de pastoors van Sint-Michiels en Ekkerghem. Zij moesten elk jaar op het kerkwijdingsfeest van Sint-Baafs aan de abt een gouden muntstuk aanbieden als erkenning van zijn patronaatsrecht. Zij mochten ook zonder toelating van de abt geen gronden verwerven waarop de abdij het cijns- en tienderecht bezat. Op de feestdagen van de kerkwijding van



De Augustijnerkerk zoals die er in 1580 zou uitgezien hebben.

Sint-Michiels en op Sint-Michielsdag moesten twee Augustijnen assisteren in de hoogmis en de vespers. De pastoors van Sint-Michiels en Ekkergerem hadden alle parochiale rechten over de leken die in dienst waren van het klooster en die geen kloosterkleed droegen. Alleen de kloosterlingen mochten in de kerk begraven worden. Van alle offergiften moesten de Augustijnen de helft afstaan aan de Sint-Michielskerk. De giften onder vorm van levensmiddelen mochten ze voor zichzelf houden.

De Augustijnen erkennen de edele familie Borluut als hun stichters en grote weldoeners, die de eeuwen door steeds het klooster in nood herstelden of herbouwden. De Borluuts hadden dan ook hun graf in de Augustijnenkerk. Zo werd Gerem of Gerelmus Borluut, zoon van Boudewijn en Margriet Rijnvisch,



Een brand uitgebroken in de nacht van 19/20 januari 1838 legde de kerk in de as. Menig kunstwerk ging aldus onwederroepelijk verloren: beeldhouwwerken en schilderijen, waaronder een veelzeggend werk van N. de Liemaeckere HET HEILIG SACRAMENT VAN MIRAKEL, benevens doeken van Pieter van Reysschoot, van wie we schilderijen kunnen bewonderen in het koor van de St.-Baafskerk en in het Hotel d'Hane Steenhuyse. (Copyright Stadsarchief)

na zijn overlijden op 1 maart 1321 in de kloosterkerk begraven. Zijn echtgenote Margriet de Rijcke, overleden op 16 september 1321, vond ook daar haar laatste rustplaats.

Eén van de afstammelingen van Gerem was niemand minder dan Isabella of Lijsbeth Borluut, de echtgenote van Joos Vijt, in wiens opdracht de Van Eycks het veelluik "De aanbidding van het Lam Gods" schilderden.

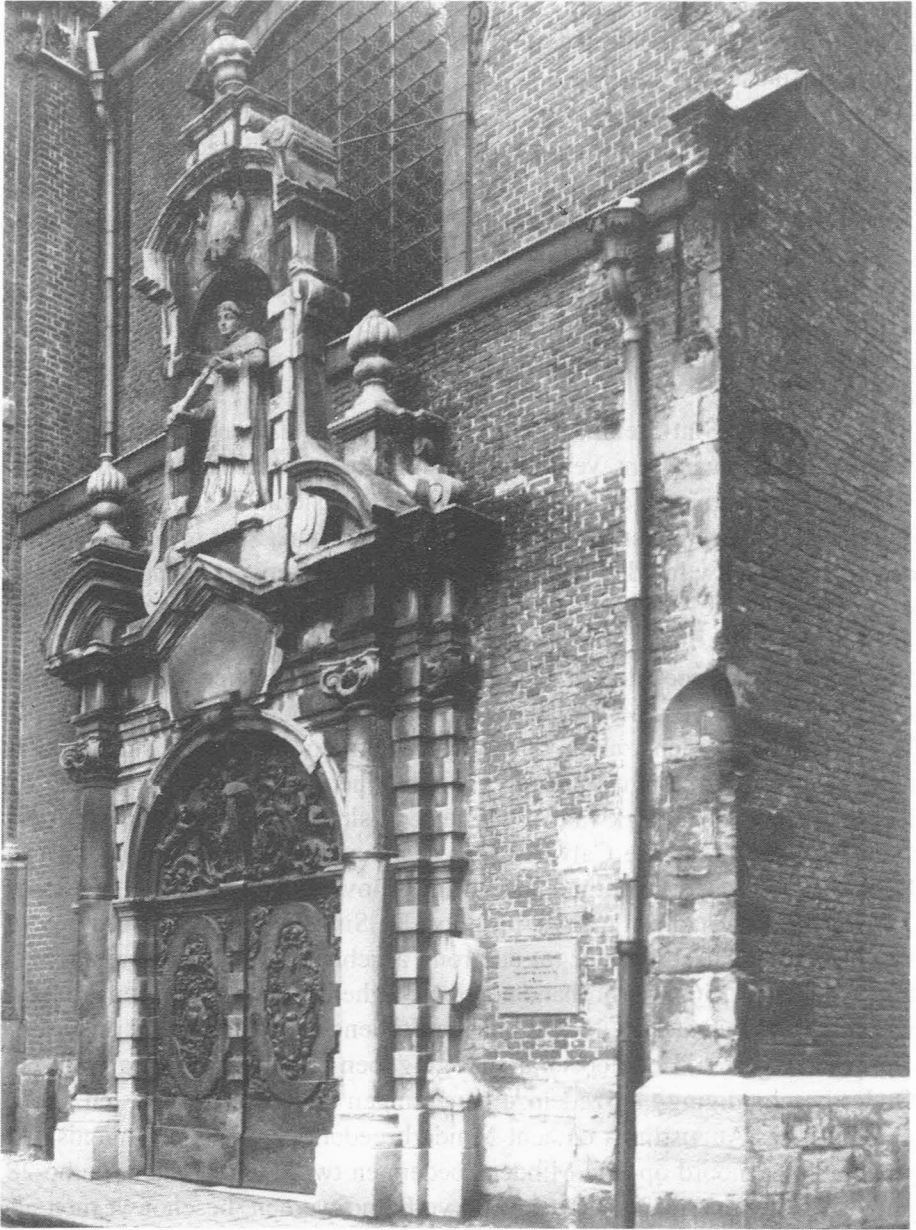
Toen de herbouwde kloosterkerk klaar kwam in 1632, plaatsten de Augustijnen een nieuwe zerk op de grafkelder van de familie Borluut. Het grafschrift vermeldde: "LIBERA SEPULTURA FAMILIAE BURLUTIAE JUXTA MAJORES HUIJUS CONVENTUS FUNDATORES ANNO 1295." (Vrije begraafplaats van de familie Borluut, naast hun voorvaders, stichters van dit klooster in 1295)

In 1298 werd de Sint-Stefanuskerk gewijd en was sindsdien één van de drukst bezochte kerken van Gent. Verscheidene ambachten, zoals de patijn- of klompmakers, de turfdragers, de geweermakers, de plaasteraars, de kolenbranders, de schaapherders en later ook de brouwers kregen hun altaar in de kerk. Vanaf de vijftiende eeuw hielden de ambachten er hun dekenverkiezingen. De Augustijnen waren tevens gastheer toen de Staten-Generaal bij hen vergaderden in 1476.

Bij de godsdiensttroebelen in de tweede helft van de zestiende eeuw werden kerk en klooster verwoest. Nadat ze hun vernielzucht op de kerk van het Tempelhof botvierden, zakten de beeldstormers op die 19 augustus 1566 af naar de kerk van de Augustijnen en richtten er heel wat schade aan.

De grootste verwoesting kwam er pas na de mislukking van de Pacificatie van Gent. Tijdens de Gentse Calvinistische dictatuur onder leiding van Jan van Hembyze en Frans van Kethule, heer van Rijnhove, brak op Pinksteren 18 mei 1578, in heel de stad een nieuwe furie los. De Sint-Stefanuskerk werd op last van het Calvinistisch bestuur tot de grond afgebroken, de paters verjaagd en hetgene men in 1566 op voorhand nog in veiligheid had weten te brengen, verwoest. De bouwmaterialen verkocht men tijdens een openbare veiling voor 184 ponden groten. Het kloosterarchief ging toen nagenoeg volledig verloren. Onder beschuldiging van zedeloze handelingen sloten de Calvinisten op 26 mei 1578 zes Augustijnen en acht Minderbroeders op in de gevangenis. De gerechtelijke moord op drie Minderbroeders en twee Augustijnen, die op 28 juni 1578 op de Vrijdagsmarkt levend verbrand werden, beschouwt men als één van de grootste gruweldaden van het Calvinistisch bestuur te Gent.

Nadat Alexander Farnèse, hertog van Parma, op 18 september 1584 Gent op de geuzen had heroverd, keerden de Augustijnen naar hun klooster terug. Joannes Cools nam de leiding op zich en bestuurde het klooster gedurende 25 jaar. Door zijn bemiddeling werd de kerk in 1606 op kosten van de stad Gent herbouwd. Weer was het de familie Borluut die in 1621 financieel bijdroeg tot de reconstructie van de kloostergebouwen.



Augustijnenkerk. Ingangspoort.

De Sint-Stefanuskerk werd herbouwd in gotische stijl, maar reeds in de jaren 1652-1658 verbouwde men haar in barokstijl. Ze was rijkelijk versierd met doeken van De Craeyer, Melchior de la Mars, en tussen de biechtstoelen twaalf grote landschappen, waarin de cyclus van het leven van Sint-Augustinus, geschilderd door Leplat en Verspeelt. Het laatst werd de sacristie gebouwd in 1722.



Augustijnenkerk. Detail ingangspoort.

Johannes Cools stichtte op 27 april 1609 het college der Augustijnen. Vanaf 1739 vond dit college onderdak in het nieuw gebouwde "Nieuw Gymnasium". Het einde van de achttiende eeuw zou ook het einde worden van het eens zo bloeiende klooster. De Fransen verdreven op 2 november 1796 de dertien Augustijnen met geweld uit hun convent en namen de gebouwen in beslag. In

de plaats daarvan kregen de paters van de bezetters "bons de compensation". Iedere pater ontving 15.000 livres en iedere broeder 5.000 livres. Toen de Fransen de gebouwen openbaar verkochten, konden de Augustijnen met dat geld hun kerk en klooster terugkopen. De paters bleven echter verbannen en zagen zich verplicht hun kloosterkleed af te leggen.

Het college bleef eigendom van de stad en sinds 1804 herbergt het de Academie voor Schone Kunsten.

Op 1 februari 1797 werd de kerk heropend voor de eredienst en deed vanaf 30 november 1802 dienst als hulpkerk van de Heilig Kerstparochie. Een jaar later - op 12 juni 1803 - verhiel men Sint-Stefanus tot zelfstandige parochie. Het is een parochie gebleven, ook toen in 1834, de Augustijnen het kloosterleven hervatten. De pastoor en de onderpastoors zijn nu nog altijd Augustijnen.

Ondertussen deed het klooster nog dienst als onderkomen voor een drukkerij van "chitzen" (1802-1803) en als militair hospitaal (1809-1810).

Wegens geldgebrek zagen de Augustijnen zich verplicht tussen 1810 en 1834 hun eigendom te verhuren aan een aantal fabrikanten. Nadat in 1834 de katoenspinnerij en -weverij van Devos en Fasmont failliet ging, namen de kloosterlingen de vrijgekomen ruimtes terug in gebruik.

In de nacht van 19 op 20 januari 1838 teisterde een zware brand de kerk en het klooster. De brand brak uit in het gedeelte waarin de fabriek van Paridaen-Vanderwaerden was ondergebracht.

Van de geredde kunstwerken versieren nu enkel nog de doeken van De Craeyer de kerk. Daar de kerk volledig vernield was hield men de goddelijke diensten van 1838 tot 1841 in de kerk van de afgeschafte Geschoeide Carmelieten. Al gauw begonnen de Augustijnen met het herstel van hun kerk. Jan Baptist De Baets leidde de werken. Pater W. Materne, de laatstlevende Carmeliet verkocht aan de Augustijnen de prachtige biechtstoelen in renaissance en de monumentale preekstoel in weelderige barokstijl, die nu nog de kerk sieren.

Voor het hoogaltaar schilderde A. Wulfaert het doek "De geboorte van Christus" en de portretten van de twaalf apostelen in het middenschip zijn van de Gentse kunstschilder Arnoldus Johannes Overdeput. De drie statige beelden van Sint-Stefanus, Augustinus en zijn moeder Monica zijn van Augustijnenbroeder Prosper Venneman. Dezelfde broeder herstelde en vermeerderde met een paar panelen de communiebank die uit de brand werd gered. De beelden van de H. Stefanus, paus, en de H. Cyprianus onder het oksaal zijn van Petrus de Vigne-Quio die ook het standbeeld van Jacob van Artevelde op de Vrijdagsmarkt beeldhouwde. Het orgel, enig in zijn soort, bouwde Ph. Forrest in 1873. De voor- en zijgevels werden in de jaren 1907-1908 hersteld onder leiding van de architecten Henri en Valentin Vaerewijck. Hierbij werd het gotisch venster in de middenbeuk bewaard. Het portaal van de zuidgevel, een typisch barokkerkportaal uit de zeventiende eeuw, is bekroond met een beeld van de patroon van de kerk en het klooster, de H. Stefanus.



Augustijnenkerk. Interieur.

Merkwaardig is ook de rijk gesculpteerde deur. In het bovenlicht: de H. Augustinus, voorgesteld als monnik. Op de deurvleugels, tussen weelderige barokmotieven, een vlamvend hart doorboord met pijlen, het embleem van de Augustijnenorde, en daarnaast een kelk met de H. Eucharistie.

Naast de kerk bouwde men in de vijftiger jaren de kapel van de H. Rita, een druk bezochte bedevaartplaats voor Gent en omstreken.



Augustijnenkerk. Preekstoel.

De broederschap van Sint-Nicolaas van Tolentino

De Sint-Stefanuskerk staat bekend als bedevaartplaats van Sint-Nicolaas van Tolentino. De devotie voor de heilige stamt reeds uit de tweede helft van de vijftiende eeuw. Hier is ze waarschijnlijk ingevoerd in 1446. In dat jaar werd Sint-Nicolaas door paus Eugenius IV plechtig heilig verklaard. Hij was de eerste Augustijn die de kerk canoniseerde.

De fundatie van een lamp voor het beeld van Sint-Nicolaas in de kloosterkerk dateert uit 1491.

In de zeventiende eeuw kende de devotie een heropbloei en groeide uit tot een volksdevotie bij uitstek zodat de Augustijnenkerk een druk bezochte bedevaartplaats werd.

Op 30 maart 1647 wijdde Mgr. Antoon Triest het nieuw marmeren Sint-Nicolaasaltaar. Bij die gelegenheid richtte hij ook de broederschap ter ere van de heilige op, met goedkeuring van paus Innocentius X.

Volgens de statuten bestond de broederschap uit een proost en "nog enige geestelijke personen, alsook uit nog andere heren van edele families, slechts ten getale van dertien personen". Zij waren verplicht hun leven lang deel uit te maken van de broederschap, tenzij ze in een andere stad gingen wonen.

De confreres waren verplicht drie maal per jaar de hoogmis in de Augustijnenkerk bij te wonen, namelijk op 5 juni - de dag van de heiligverklaring van Sint-Nicolaas, op 10 september - de dag van zijn overlijden, en de dag daarop de requiemmis voor de afgestorven broeders.

Wanneer één van de confreres overleed moest zo haast mogelijk een requiemmis voor hem opgedragen worden. Onmiddellijk na die dienst verkoos men een nieuw lid ter vervanging van de overledene.

Het kloosterarchief bezit nu nog het wapenboek van de broederschap. Het bevat 81 gekleurde wapenschilden van adellijke personen die tussen 1647 en 1796 lid waren.

De broederschap herleefde na de Franse Revolutie. Zij was van dan af toegankelijk voor alle gelovigen, zonder onderscheid van rang of stand.

De Heilig Bloedprocessie

Een bijzonder verhaal, dat we U niet willen onthouden, is de gebeurtenis die aan de grondslag lag van de jaarlijkse Heilig Bloedprocessie.

In 1354 pleegden twee dieven een inbraak in de kerk van de Augustijnen. Daar roofden ze een grote ciborie gevuld met hosties. Ten einde raad en geen blijf meer wetende met het gewijd voorwerp, begroeven ze het in een ondiepe kuil niet ver van Ekkergermkerk. Eén van de dieven kreeg later berouw en wou de hosties terug opgraven. In plaats van de ciborie vond hij echter een plek van bloed doordrongen aarde. Het bloed van Christus. Van schrik sloeg de dief op de vlucht. 's Anderendaags kwam op die plaats een herder met zijn kudde voorbij. De schapen gedroegen zich eigenaardig. Ze bogen hun kop, trilden op hun poten en deden een knieval. De herder, op zoek naar de oorzaak van dit eigenaardig gedrag van zijn kudde, onderzocht de plaats en vond de bloedende hosties. Daar hij op de hoogte was van de inbraak, spoedde hij zich naar de Augustijnen om er zijn ontdekking te melden. Die haalden de ongeschonden ciborie uit de kuil en brachten haar terug naar de plaats waar ze thuishoorde. De daders ontliepen hun gerechte straf niet.



Augustijnenkerk. Biechtstoel.

Op de plaats van het gebeuren werd in 1356 het Heilig Bloedkapelletje opgericht. Tevens stichtte men de confrerie van het Heilig Bloed die er moest voor zorgen dat er ieder jaar een processie uitging op de zondag na Sacramentsdag (of de tweede zondag na Pinksteren).

Met de jaren nam de door de Augustijnen georganiseerde processie aan belang

toe. De jaarlijkse ommegang noemde men de "processie van devotie", vanaf 1604 aangevuld met een tienjaarlijkse "processie van recreatie".

In 1722 schafte men de laatstgenoemde processie af. De jaarlijkse processie onderging het zelfde lot in 1796.

De Heilig Bloedkapel werd in 1799 gesloopt. De Heilig Bloedstraat herinnert nu nog aan die kapel.

BIBLIOGRAFIE

- Braem Paul: Het Augustijnenklooster te Gent. Gent, 1976.
- Van Wesemael M(aurice): Over de Augustijneromwegang in 1698, in: Ghendtsche Tydinghen 1982, nr. 2, p. 61/83.
- Deseyn Guido: Gids voor Oud Gent. Antwerpen, 1984, p. 437/439.
- Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België - architectuur - deel 4 nb - Stad Gent, p. 8/14.

David MAES
